

Як бачым, папулярны траянскі міф атрымаў новае гучанне ў творах Я.Каханойскага і У.Радзівіл. Польскі паэт XVI стагоддзя выкарыстоўвае знешнюю форму антычнай трагедыі, напаўняючы яе актуальным, надзённым зместам. Міфа-лагічную ўстаноўку на прадвызначанасць лёсаў людзей, іх залежнасць ад волі багоў аўтар замяняе ўстаноўкай на здольнасці чалавека кіраваць ходам падзей самастойна. Адсюль лагічна ўзнікае праблема адказнасці чалавека за прынятае рашэнне, за здзейснены ўчынак. Гэты лейтматыў п'есы "Odprawa poslow greckich" носіць ярка выражаны рэнесансавы характар, хаця ў абмалёўцы вобраза Алены адчуваюцца адзнакі барокавага светаўспрыняцця. З фармальнага боку драма Я.Каханойскага захоўвае сляды ўплыву старажытнагрэчаскай трагедыі.

У.Радзівіл стварае сваю п'есу па законах еўрапейскай драматургіі новага часу. Камедыя "Каханне – зацікаўлены суддзя" падзяляецца на акты і сцэны, прычым рэплікі герояў спалучаюцца даволі свабодна, сюжэт разгортваецца па прынцыпу ланцуга, што характэрна для містэрыяльнай драмы эпохі сярэднявечча. Разам з тым аўтарка выкарыстоўвае ў сваёй п'есе элементы пастаральнай драмы, надзяляе Парыса рысамі літаратурнага героя эпохі Асветніцтва. Але, безумоўна, галоўнае ў творы – арыентацыя дзеяння на забаўляльнасць і прываблівасць. Варта заўважыць, што сваёй мэты княгіня Уршуля дасягнула: камедыя "Каханне – зацікаўлены суддзя" ставілася ў прыворным тэатры Радзівілаў 12 разоў і па колькасці пастановак займала трэцяе месца сярод усіх яе драматычных твораў.

¹ Wojcicki K. W. Teatr starożytny w Polsce. T.I. Warszawa, 1841. S.5.

² Kochanowski J. Dzieła polskie. Warszawa, 1955. T.III. S.107. У далейшым цытаты з п'есы прыводзяцца па гэтым выданні з пазначэннем старонкі ў дужках.

³ Гл.: Грейвс Р. Мифы Древней Греции. М., 1992. С.469,475. У далейшым эпизоды траянскага міфа прыводзяцца па гэтым выданні з пазначэннем у дужках старонкі з індэксам "Г".

⁴ Raszeński Z. Krótka historia teatru polskiego. Warszawa, 1978. S.24.

⁵ Witczak T. // Pamiętnik teatralny. 1978. Zeszyt 3 (107). S.325.

⁶ Гл.: Dzieje literatury w Polsce od pierwiastkowych, do naszych czasow / Pokrotce opowiedział Ludwik Kondratowicz (Władysław Syrokomla). Tom I. Wilno, 1850. S.383.

⁷ Гл.: Brückner A. Dzieje kultury polskiej. Warszawa, 1958. T.II. S.298.

⁸ Барышев Г. И. Театральная культура Белоруссии XVIII в. Мн., 1992. С.119.

⁹ Chomętowski W. Dzieje teatru Polskiego od najdawniejszych czasow do 1750 roku. Warszawa. 1870. S.114–115.

¹⁰ Komedye y tragedye... przez... książkę Radziwiłłową... podane. W roku 1756. S.128 н.н. У далейшым цытаты з твора У.Радзівіл прыводзяцца па гэтым выданні з пазначэннем парадкавага нумару нумараваных старонак у дужках.

¹¹ Chomętowski W. Ibid. S.113.

І.Р. СЦЯПУНІН

БЕСКАРЫСЛІВЫ ПАКЛОННІК ПУШКІНА

Вядомы пушкіназнаўца і гісторык П.Е.Шчогалеў у 1930 г. упершыню апублікаваў пісьмы многіх карэспандэнтаў А.С.Пушкіна, асабліва вылучыўшы віцябчаніна В.Я.Мызнікава. Аўтар не без падстаў называе яго "бескарысным обожателем великого русского поэта"¹.

19 верасня 1833 г. Мызнікаў з Віцебска пасылае Пушкіну сваё эмацыянальнае пісьмо, у якім выражае вельмі цёплыя пачуцці да "сонца рускай паэзіі". "Успомніце, — піша ён, — таго ваеннага афіцэра, які два гады таму прыехаўшы ў сталіцу, спытаўся да Вас, каб выказаць сваю павару!" Пушкін у ягоным разуменні быў сапраўды народным пісьменнікам, які сваімі творамі праславіў Радзіму, і Мызнікаў лічыць сябе гарачым паклоннікам яго таленту. "Падзяляючы, — піша ён, — разам з іншымі сваімі адукаванымі суайчыннікамі любоў да расійскай паэзіі, якую Вы пасялілі ў нас сваімі векавымі тварэннямі, я асмеліўся цяпер на падзвіг даволі смелы". Мызнікаў выказвае вельмі сціглае пажаданне: просіць у Пушкіна дазволу прысвяціць яму адзін са сваіх вершаў, "упрыгожыцца яго імем", бо "для парнаскага навічка гэта будзе самым прыемным падбадзёрваннем".

Пісьмо заканчваецца словамі: "Калі Вы захочаце ўдастоіць Вашага шчырага прыхільніка сваім адказам, то мой адрас: Васілю Якаўлевічу Мызнікаву, ад'ютанту князя Хаванскага, лейб-гвардыі грэнадзёрскага палка паручніку ў Віцебск"². На жаль, адказ Пушкіна не захаваўся.

Хто ж такі гэты “бескорыстныі обожатель” Пушкіна, чым ён знакаміты?

Кароткія біяграфічныя звесткі Мызнікава паведамляе пецяярбургскі пушкіназнаўца Л.А.Чарэйскі³. Але ў яго кнізе не сказана пра дзейнасць Мызнікава ў Беларусі.

Як сведчаць матэрыялы Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь (НАРБ), Мызнікаў з 1823 па 1828 г. выконваў абавязкі настаўніка малодшых класаў юнкерскай школы ў Магілёве. “За стараннасць і поспехі ў выкладанні гісторыі і расійскай славеснасці армейскім падпрапаршчыкам галоўнакамандуючым 1-й арміяй яму была аб’яўлена асаблівая ўдзячнасць, ён узнагароджаны таксама залатым гадзіннікам з такім жа ланцужком”⁴.

Мызнікаў, паводле слоў блізка ведаўшага яго генерал-маёра Р.І.Філіпсона, “быў чалавек для таго часу развіты і адукаваны”⁵. У службовым спісе Мызнікава на пытанне “ці мае веды ў якіх навуках”, дадзены адказ: “па гісторыі, геаграфіі, арыфметыцы, геаметрыі, трыганаметрыі, алгебры, стратэгіі, чарчэнню планаў, маляванню, ваенна-судовай часці, вядзенню ваенна-судовых спраў, фехтаванню і верхавой яздзе”⁶. Ён таксама ведаў французскую і нямецкую мовы, “ведаў і любіў літаратуру”, з’яўляўся супрацоўнікам “Літаратурных дадаткаў” да “Рускага інваліда”, куды дасылаў свае вершы”⁷. Адзін са сваіх вершаў (“произведений кратких военных досугов”) ён і прысвяціў Пушкіну.

З 20 сакавіка 1828 г. Мызнікаў прызначаны ад’ютантам віцебскага генерал-губернатора князя М.М.Хаванскага і выконвае абавязкі чыноўніка асаблівых даручэнняў⁸. Даручэнні былі самыя розныя. З чэрвеня 1828 г. і 10 чэрвеня 1834 г. ён пабываў ў некалькіх гарадах Магілёўскай губерні (Баранавічы, Шклоў і іншыя), каб весці барацьбу “супраць злоўжыванняў па продажу спіртных напіткаў”. Мызнікаў высветліў, што віноўнікамі ўсіх злоўжыванняў былі не толькі гаспадары піцейных устаноў (карчмары), але і некаторыя афіцэры царскай арміі (капітан 1-га карабіернага палка Дэмарцье і іншыя), якія кантрабандным шляхам прывозілі з сабой спіртныя напіткі, што прыводзіла “да ўсялякіх беспарадкаў”⁹.

У перыяд паўстання 1830—1831 гг. Мызнікаў па загаду генерал-губернатора выконваў абавязкі віцебскага паліцмаистра. Ён змагаецца за ліквідацыю анты-санітарных умоў у віцебскай турме. У гэтай турме адбывалі пакаранне палонныя шляхцічы-паўстанцы¹⁰. У ліку іх быў дваццацігадовы беларускі шляхціч Павел Астроўскі, гісторыя якога паслужыла канвой сюжэта рамана Пушкіна “Дуброўскі”. Як чыноўнік па асабовых даручэннях, адказны за судаводства, Мызнікаў не мог не ведаць справы Астроўскага.

Асабліва актыўнай была роля Мызнікава ў абароне інтарэсаў беларускіх сялян, якія пакуталі ад самадурства ўладальнікаў прыгонных душ. З 4 мая па 23 чэрвеня 1829 г. Мызнікаў прымае ўдзел у рабоце камісіі па расследаванню “ненатуральных смертнасцей” у маёнтку памешчыкаў Цэханавецкіх. Следства, якое вёў Мызнікаў, устанавіла, што памешчык Віцебскага павета Фелікс Цэханавецкі і яго жонка Элеанора фактычна абкрадвалі сваіх прыгонных сялян, “сілаю прымушалі працаваць больш як тры дні ў тыдзень на паншчыне, ураўноўвалі ў рабоце 60-гадовага з маладымі і збіралі па 24 рублі з кожнай рэвізскай душы”. За невялікія правіннасці Цэханавецкія “білі сваіх слуг рукамі, цягалі па зямлі за валасы, каралі розгамі і бізунамі”. Яны дрэнна абыходзіліся не толькі з дваровымі, але і з вольнанаёмнымі людзьмі. Катавалі па-зверску, як садысты. Многія прыгонныя, не вытрымаўшы здзекаў, канчалі самагубствам, некаторыя з іх, даведзеныя да адчаю, спрабавалі атруціць сваіх мучыцеляў, але спроба не ўдалася, а вінаватыя былі сасланы ў Сібір, на катаргу.

Гэтыя страшэнныя людзі дзейнічалі беспакарана, таму што ў іх быў высокі заступнік — магілёўскі цывільны губернатар М.М.Мураўёў, пазней празваны “вешальнікам”. Цэханавецкія таксама падкупілі Віцебскі галоўны суд 2-га дэпартаменту, які вынес беспрэцэдэнтнае рашэнне: “Мужа і жонку Цэханавецкіх па кіраванню маёнткам і абыходжанні з сялянамі і дваровымі людзьмі лічыць апраўданымі і ўсе ўзведзеныя абвінавачванні лічыць неспраўднымі, пакінуць іх ад усялякай адказнасці зусім свабоднымі”.

Не лепшую ролю ў гэтай гісторыі адыграў і віцебскі генерал-губернатар князь М.М.Хаванскі. Даведаўшыся, што “камісія дзейнічала вельмі строга”, ён запрасіў Цэханавецкага да сябе, сам быў у яго з цывільным губернатарам, прасіў прабаўчэння ў яго жонкі “за хваляванні” і нават абяцаў паскорыць рашэнне следчай справы на карысць Цэханавецкіх. У той жа час ён вельмі пыхліва ставіўся да сялян, не дапускаў да сябе прасіцеляў, гутарыў з імі толькі ў прысутнасці цы-

вільнага губернатара, заклікаў сялян “адумацца, змірыцца, падумаць, ці не самі яны вінаватыя”. Але факты, прыведзеныя Мызнікавым, былі вельмі ўнушальныя і добра аргументаваныя. Хаванскі вымушаны быў зрабіць хоць нейкія захады, улічваючы рашучыя дзеянні сялян. Гэта пакрыўдзіла Цэханавецкіх. Тыя скардзіліся на яго самому шэфу жандару А.Х.Бенкендорфу. Цэханавецкія заяўлялі, што прызначаная па загаду генерал-губернатара камісія быццам іх трэціруе, узводзіць паклёп, наносіць урон іх гонару, які яны шануюць больш за жыццё. Вельмі абражаны такім паваротам спраў князь Хаванскі рэзка змяніў сваю тактыку. У сваім рапарце на імя імператара Мікалая I ад 21 кастрычніка 1830 г. ён ужо адкрыта абвінавачвае Цэханавецкіх у дапушчаных імі злачынствах і гаворыць аб неабходнасці прымянення ў адносінах да іх суролага пакарання (“маёнтак Цэханавецкіх узяць у апеку пад назіраннем спраўніка і прадвадзіцеля дваранства”). Але “ўсяміласцівы” гасудар-імператар, сам першы памешчык Расіі, вядома, не згадзіўся на такія меры¹¹.

Мызнікаву давялося яшчэ быць сведкам другога бяспраўя. З 14 сакавіка па 27 красавіка 1833 г. ён разам з губернскім страпчым Ф.Ф.Зайкоўскім праводзіў даследаванне аб злоўжываннях у Люцынскім старостве Віцебскай губерні, якое знаходзілася ў жаціцёвым уладанні графа Іосіфа Борха. Следства ўстанавіла, што купец Злотнікаў, які быў арандатарам маёнтка графа Борха, і дваранін Рэут, павераны ў справах Борха, “не лічылі патрэбным разлічвацца з сялянамі, якія высылаліся на іншыя работы ў іншыя губерні”. А аканом графа Краманецкі нахабна прывойваў сялянскія грошы. Сяляне не мелі права скардзіцца, іх адразу ж аб’яўлялі “бунтаўшчыкамі” і вельмі строга каралі. Выклаўшы ўсе гэтыя факты, Мызнікаў заклікае губернатара аб’ектыўна разабрацца ў тым, што адбываецца, і заклікаць да парадку махляроў. Але губернатар, наадварот, пачаў абараняць маючых уладу. Па яго рашэнню сялянам было зроблена строгае ўнушэнне, каб “оныя из повиновения владельцев выходит не осмеливались”. Участковаму дваранскаму засядацелю даручана мець “за поведением оных неослабное смотрение”, а сялян, якія адкрыта выступалі супраць бяспраўя, судзіць як “бунтаўшчыкоў”¹².

Мызнікаў разумее, што пры існуючых парадках немагчыма выправіць зло. Яго рознагалоссі з генерал-губернатарам узмацняюцца.

З 26 чэрвеня 1833 г. па загаду князя Хаванскага ён прымае ўдзел у рабоце следчай камісіі па палітычнай справе Тадэвуша (Фадзея) Лады-Заблоцкага, пээта-рамантыка, аўтара пэзмы “Аколіцы Віцебска”, вершаў “Вілія”, “Да Дзвіны”, “Да Лучосы” і іншых, дзе апяваўся працоўны беларускі народ, яго гераічная гісторыя, прыгажосць беларускіх лясоў і азёр. Заблоцкі вучыўся ў віцебскай гімназіі, а пасля заканчэння яе ў 1831 г. быў накіраваны за казённы кошт на літаратурнае аддзяленне Маскоўскага ўніверсітэта. У 1833 г. яго за “антыўрадавую дзейнасць” выключылі з ўніверсітэта, арыштавалі, пад канвоем накіравалі ў Віцебск і пасадзілі ў турму¹³. Тут, у горадзе над Дзвіной, над ім і яго аднадумцамі вяршыўся суд. Следства выкрыла перапіску Заблоцкага з віцебскім дваранінам Зянонам Міхалоўскім, а ў старшага настаўніка лацінскай мовы Уладзіслава Шапялевіча знайшлі пісьмо Заблоцкага на імя Міхалоўскага, у якім былі рэзкія выпадкі супраць царскага самадзяржаўя. Князь Хаванскі даручае Мызнікаву і дырэктару вучылішчаў Віцебскай губерні І.А.Гарстоўскаму ўважліва “правярыць усе паперы Шапялевіча і даць сваё заключэнне”. Мызнікаў і Гарстоўскі не знайшлі ў паперах Шапялевіча нічога крамольнага, але князь Хаванскі не прыняў да ведама іх доказы. Па яго загаду Шапялевіч быў залічаны ў “злачынцы другога разраду”. Цяжка хворага настаўніка выгналі з гімназіі, паўгода трымалі ў турме і толькі пасля настойлівых прасьбаў усёй следчай камісіі губернатар дазволіў яму выехаць з Віцебска ў Невельскі павет да бацькоў “для папраўкі здароўя”. Але працаваць настаўнікам яму было катэгарычна забаронена.

Князь Хаванскі патрабуе новых ахвяр. 8 студзеня 1834 г. спецыяльным прадпісаннем ён даручае Мызнікаву і казённых спраў страпчаму Зайкоўскаму “правесці даследаванне па даносу двараніна Калянкоўскага на поштаўтрымальніка Падвінскага, які быццам бы гаварыў супраць асобы гасудара-імператара дзёрзкія словы і паступіць з ім згодна з прадпісаннем”. Але Мызнікаў, па сутнасці, не выканаў загад генерал-губернатара. У сваім рапарце ён пісаў, што асоба даносчыка Калянкоўскага не ўнушае яму ніякага даверу. Калянкоўскі, на яго думку, амаральны чалавек. Спачатку падзяляў палітычныя перакананні Заблоцкага, а калі пачаўся працэс па справе гэтага “бунтаўшчыка”, ён загаварыў

пра сваю “глыбокую адданасць гасудару-імператару і ўсяму найсвятлейшаму двару”. І ўзвёў паклёп на “добрага чыноўніка” толькі для таго, каб неяк выблытацца з гэтай гісторыі. Даносчыкі, на думку Мызнікава, павінны выклікаць толькі непрыемныя пацукі, ім нельга давяраць. Думку Мызнікава падтрымалі ўсе члены камісіі — князь Хаванскаму прышлося ўступіць.

Мызнікаў стараўся, каб хоць крыху змякчыць лёс “злачынцаў першага разраду” — Заблоцкага і Міхалоўскага, якія ўтрымліваліся цэлы год у віцебскай турме, а потым па прыговору Мікалая I былі адданы ў салдаты і сасланы на Каўказ. Свой удзел у следчай камісіі Мызнікаў лічыў цяжкай павіннасцю. Некаторыя следчыя справы ім нават не былі падпісаны, бо ён спрабаваў так ці інакш ухіліцца ад следства, паехаць “па справах службы” у Лепель ці іншы горад¹⁴. Усё гэта выклікала незадавальненне генерал-губернатара. У “фармулярным спісе аб службе і годнасці лейб-гвардыі грэнадзёрскага палка паручніка Мызнікава” не выпадкова пры ўпамінанні ўсіх службовых даручэнняў віцебскага карэспандэнта Пушкіна, “выкананых здавальняюча”, не сказана аб яго ўдзеле ў следчай камісіі па справе Ляды-Заблоцкага. Але, нягледзячы на незадавальненне генерал-губернатара, Мызнікаў не жадаў выконваць жорсткія і несправядлівыя загады свайго непасрэднага начальства. У 1836 г. ён быў вызвалены ад пасады ад’ютанта і чыноўніка па асобых даручэннях пры генерал-губернатарах.

Знешне гэта звальненне мела зусім прыстойную форму. Мызнікаў просіць князя Хаванскага аказаць яму садзейнічанне ў пераводзе на іншую работу ў Адэсу або Кішынёў. Сваю просьбу ён дыпламатычна тлумачыць тым, што яго жонка цяжка хварэе і “для папраўкі здароўя ёй патрэбна перамена клімату”. 22 снежня 1833 г. князь Хаванскі, жадаючы пазбавіцца ад непажаданага для яго чыноўніка, пасылае пісьмо новарасійскаму генерал-губернатару графу М.С.Варанцоў, які вяржа адносіўся да Пушкіна, з просьбай аказаць садзейнічанне Мызнікаву, прычым дае добрую атэстацыю свайму падначаленаму. Мызнікаў, паводле яго слоў, “вызначаўся пры добрай адукацыі стараннасцю да службы, цвёрдым характарам і дакладным выкананнем свайго абавязку”. Але граф Варанцоў, “полу-милорд, полу-купец” (як яго называў Пушкін), не мог выносіць людзей з цвёрдым і незалежным характарам. Таму 19 студзеня 1834 г. граф Варанцоў рашуча адмаўляе, адзначаючы, што ў яго “колькасць ад’ютантаў па асобых даручэннях абмежаваная”. Але Мызнікаў па-ранейшаму імкнецца пакінуць службу ў князя Хаванскага. 20 верасня і 7 снежня 1836 г. ён двойчы прасіў у генерал-губернатара прадаставіць яму адпачынак “па сямейных абставінах” і дазволіць яму выехаць у Санкт-Пецярбург. Знаходзячыся ў Пецярбургу, Мызнікаў нечакана піша новы рапарт: просіць “садзейнічання ў прыкамандзіраванні яго да гвардзейскага ўзорнага палка для правядзення франтавой службы”. Генерал-губернатар ахвотна дае згоду, і Мызнікаў назаўсёды пакідае Віцебск.

Узнікае пытанне, калі Мызнікаў сустракаўся з Пушкіным. Па яго пісьмах 19 верасня 1833 г. відаць, што ён два гады назад спяшаўся з Віцебска да Пушкіна ў Пецярбург, каб выказаць сваю павагу. Гэта было ў 1831 г. 28 мая 1831 г. Мызнікаў просіць дазволу ў віцебскага генерал-губернатара “адлучыцца на 28 дзён па сямейных абставінах у горад Вялікія Лукі Пскоўскай губерні і Невельскі павет Віцебскай губерні”¹⁵. У чэрвені гэтага года ён наведвае Санкт-Пецярбург і тады адбываецца яго сустрэча з Пушкіным. Мызнікаў быў першым віцябчанінам, які ад імя “сваіх адукаваных суайчыннікаў” вітаў паэта вялікай рускай зямлі.

¹ Шеголев П. Е. Обожатели Пушкина. По неизданным материалам: “Московский пушкинист”. 1930. Т. II. С. 187.

² Пушкін А. С. Полн. собр. соч. В 16 т. М., 1948. Т. 15. С. 82.

³ Черейский Л. А. Пушкин и его окружение. Л., 1989. С. 279.

⁴ НАРБ. Ф. 1297, воп. 1, спр. 2889, л. 1–3.

⁵ Воспоминания Г. И. Филиппона. М., 1885. С. 33.

⁶ НАРБ. Ф. 1297, воп. 1, спр. 2889, л. 76.

⁷ Венгеров С. А. Источники словаря русских писателей. Пг., 1917. Т. 4. С. 458–459.

⁸ НАРБ. Ф. 1297, воп. 1, спр. 2889, л. 3–4.

⁹ Там жа. Ф. 1297, воп. 1, спр. 3095, л. 1–71.

¹⁰ Там жа. Ф. 1297, воп. 1, спр. 2889, л. 51, 75; спр. 4840, л. 4–6.

¹¹ Там жа. Ф. 1297, воп. 1, спр. 2889, л. 59; спр. 3086, л. 5; спр. 4718, л. 2, 7, 12, 18, 22, 24, 30, 33.

¹² Там жа. Ф. 1297, воп. 1, спр. 2889, л. 71., спр. 6159, л. 34–38.

¹³ Пачынальнікі: 3 гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст. Мн., 1977. С. 484.

¹⁴ НАРБ. Ф. 1297, воп. 1, спр. 6157, л. 34–38; ф. 1430, воп. 1, спр. 3814, л. 223, 245; ф. 3157, воп. 1, спр. 181, л. 35, 75–76, 131.

¹⁵ Там жа. Ф. 1297, воп. 1, спр. 2889, л. 13, 37, 50, 56, 70.